

शिक्षण क्षेत्रात महिला सक्षमीकरण

डॉ. अनुराधा एम. खाडे

(सहयोगी प्राध्यापक)

स्व.निर्धन पाटील वाघाये कला, वाणिज्य व

विज्ञान महाविद्यालय, लाखनी, जि. भंडारा.

प्रस्तावना :

महिला सक्षमीकरण हे सामाजिक, आर्थिक आणि सांस्कृतिक विकासाचे महत्वाचे अंग आहे. शिक्षण क्षेत्रात महिलांच्या सक्षमीकरणाची प्रक्रिया केवळ व्यक्तिगत स्तरावर नव्हे तर संपूर्ण समाजाच्या प्रगतीसाठी महत्वाची ठरते. शिक्षणाने महिलांना सामाजिक, आर्थिक, राजकीय आणि वैयक्तिक स्वातंत्र्य मिळविण्यास मदत होते.

महिला सक्षमीकरण म्हणजे महिलांना त्यांच्या हक्कांचे, क्षमतांचे, आणि स्वातंत्र्याचे ज्ञान देणे व त्यांना स्वयंपूर्ण बनवणे. शिक्षण हे सक्षमीकरणाचे एक प्रभावी साधन आहे. शिक्षणामुळे महिलांमध्ये आत्मविश्वास, निर्णयक्षमतेची क्षमता, आर्थिक स्वावलंबन आणि सामाजिक समतोल निर्माण होतो.

शिक्षण क्षेत्रात महिला सक्षमीकरणाचे महत्व:

शिक्षण महिलांना विविध क्षेत्रांमध्ये संधी उपलब्ध करून देते. शिक्षित महिलांना अधिक उत्तम रोजगाराच्या संधी मिळतात, त्यामुळे त्यांच्या आर्थिक स्थितीत सुधारणा होते. याशिवाय, शिक्षणामुळे महिलांना आपल्या मुलांच्या संगोपनात अधिक प्रभावी भूमिका बजावता येते, ज्याचा समाजावर सकारात्मक परिणाम होतो.

1. आर्थिक सक्षमीकरण:

शिक्षणामुळे महिलांना व्यवसाय आणि नोकरीच्या संधी उपलब्ध होतात, ज्यामुळे त्या आर्थिकदृष्ट्या सक्षम होतात. आर्थिक सक्षमीकरण महिलांना घरातील आणि बाहेरील निर्णय प्रक्रियेत महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावण्याची संधी देते.

2. सामाजिक सक्षमीकरण:

शिक्षणामुळे महिलांच्या सामाजिक स्वातंत्र्यात वाढ होते. त्यांना आपल्या अधिकारांबद्दल जागरूकता प्राप्त होते आणि समाजात योग्य स्थान मिळविण्याची संधी मिळते.

3. राजकीय सक्षमीकरण:

शिक्षित महिलांना राजकारणात प्रवेश करण्याची संधी मिळते, ज्यामुळे त्या स्थानिक, राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर निर्णय घेण्याच्या प्रक्रियेत सहभागी होऊ शकतात.

4. लैंगिक समानतेत शिक्षणाचे योगदान:

शिक्षण हे लैंगिक समानता साधण्याचे प्रभावी साधन आहे. शिक्षणामुळे मुली आणि मुलांमध्ये असलेल्या भेदभावाचा अंत होतो. शिक्षणामुळे समाजात लैंगिक समानतेबद्दल जागरूकता निर्माण होते आणि महिलांना स्वतःचे स्थान निर्माण करण्याची प्रेरणा मिळते. लैंगिक समानता हा एक महत्वाचा सामाजिक मुद्दा आहे, आणि शिक्षणाचे त्यात महत्त्वपूर्ण योगदान आहे. शिक्षण हे एक प्रभावी साधन आहे जे लैंगिक समानता साध्य करण्यासाठी

पढाकार घेते. खालील काही मार्गांनी शिक्षणाचे लैंगिक समानतेत योगदान दिसते.

1. समान संधी उपलब्ध करणे:

शिक्षणाच्या माध्यमातून मुली आणि मुलांना एकसमान शैक्षणिक संधी उपलब्ध होतात. यात मुलींच्या शिक्षणावर विशेष भर दिला जातो, ज्यामुळे त्यांना समान आर्थिक आणि सामाजिक स्थैर्य प्राप्त करता येते.

2. सजगता निर्माण करणे:

शिक्षण लोकांमध्ये लैंगिक भेदभाव, असमानता आणि लैंगिक हिंसेविरुद्ध जागरूकता निर्माण करते. विद्यार्थ्यांना योग्य मूल्ये शिकवून समानतेची संस्कृती विकसित होते.

3. स्वतंत्रता आणि आत्मनिर्भरता:

शिक्षणामुळे मुली आणि महिलामध्ये आत्मविश्वास वाढतो. त्यांना आपल्या हक्कांविषयी माहिती मिळते आणि त्यांनी स्वतःचे निर्णय घेण्याची क्षमता मिळते, ज्यामुळे त्यांची आर्थिक आणि सामाजिक स्वातंत्र्य वाढते.

4. प्रवृत्तीमध्ये बदल:

शिक्षण व्यक्तींच्या विचारसरणीत बदल घडवते. लैंगिक भूमिकांविषयी असलेल्या जुन्या विचारधारांना आव्हान दिले जाते, आणि समानतेवर आधारित समाजाची निर्मिती होते.

5. रोजगाराच्या संधींमध्ये वाढ:

शिक्षण घेतलेल्या मुलींना चांगले रोजगार मिळू शकतात, ज्यामुळे त्या आर्थिकदृष्ट्या सबल होतात आणि त्यांना समाजात समान वागणूक मिळण्यास मदत होते.

शिक्षण हे लैंगिक समानता साध्य करण्यासाठी एक प्रभावी साधन असून, ते समाजात सकारात्मक बदल घडवण्यासाठी अत्यंत महत्त्वाचे आहे.

शिक्षण क्षेत्रातील आव्हाने:

1. वित्तीय संसाधनांचा अभाव:

अनेक गरीब आणि ग्रामीण भागांमध्ये शिक्षणासाठी आवश्यक ती वित्तीय संसाधने उपलब्ध नाहीत. शाळा, शिक्षक आणि शिक्षणाच्या सुविधा पुरेशा प्रमाणात उपलब्ध नसतात.

2. शिक्षकांचा तुटवडा आणि गुणवत्तेचा अभाव:

अनेक शाळांमध्ये प्रशिक्षित शिक्षकांची कमतरता आहे. यामुळे विद्यार्थ्यांना योग्य शिक्षण मिळत नाही, आणि त्यांची शैक्षणिक गुणवत्ता कमी होते.

3. लिंगभेद:

अनेक ठिकाणी अजूनही मुलींना शिक्षण मिळवण्यास मर्यादा येतात. बालविवाह, लिंग आधारित भेदभाव आणि घरातील कामांचा ताण यामुळे मुलींना शिक्षणासाठी वेळ आणि संधी मिळत नाहीत.

4. गरीबी:

गरीब कुटुंबांमधून येणाऱ्या मुलांना शाळेत जाण्याऐवजी काम करावे लागते. त्यामुळे शिक्षणापासून त्यांना वंचित रहावे लागते. शिक्षणाच्या खर्चामुळे देखील गरीब कुटुंबे मुलांना शाळेत पाठवू शकत नाहीत.

5. सांस्कृतिक आणि सामाजिक अडथळे:

काही ठिकाणी शिक्षणाबद्दल नकारात्मक मानसिकता आणि प्रथा आहेत, ज्यामुळे मुलांना किंवा मुलींना शाळेत जाणे अवघड होते. समाजातील रुढीवादी विचारधारा मुलांच्या शिक्षणात अडथळे निर्माण करू शकते.

6. प्रवेश आणि सुविधा:

ग्रामीण आणि दुर्गम भागांमध्ये शाळांपर्यंत पोहोचण्यासाठी योग्य वाहतुकीची साधने उपलब्ध नसतात. यामुळे मुलांना शाळेत जाण्यासाठी मोठ्या अडचणींचा सामना करावा लागतो. तसेच, शाळांमध्ये पायाभूत सुविधा जसे की स्वच्छतागृहे, पाणी आणि वीज यांची कमतरता असते.

7. गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाचा अभाव:

अनेक शाळांमध्ये अध्यापन पद्धती आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करत नाहीत किंवा अध्यापनाची गुणवत्ता सुधारली जात नाही. विद्यार्थ्यांना उपयुक्त आणि व्यावहारिक शिक्षण देण्याऐवजी, रटणाऱ्या पद्धतीवर अधिक भर दिला जातो.

8. डिजिटल तूट (Digital Divide):

ग्रामीण आणि शहरी भागांतील तंत्रज्ञान आणि इंटरनेटच्या स्विधामध्ये मोठी तफावत आहे. विशेषतः COVID-19 नंतर, डिजिटल शिक्षणाचा महत्त्व वाढले आहे, पण सर्वांना डिजिटल साधनांचा पुरेसा वापर करता येत नाही.

शिक्षण क्षेत्रात महिलांच्या सक्षमीकरणासाठी अनेक आव्हाने आहेत. समाजातील रुढीवादी विचारसरणी, आर्थिक मर्यादा, कुटुंबाची असमर्थता आणि शैक्षणिक सुविधा यांचा अभाव हे काही मोठे अडथळे आहेत. ग्रामीण भागात, विशेषतः आर्थिक दृष्ट्या दुर्बल गटातील महिलांसाठी शिक्षणाची उपलब्धता अजूनही मर्यादित आहे.

महिला सक्षमीकरणासाठी उपाययोजना:

1. शासकीय पातळीवरील उपाय:

शासनाने महिलांच्या शिक्षणासाठी विविध योजना सुरू केल्या आहेत, जसे की 'बेटी बचाओ बेटी पढाओ', 'सुकन्या समृद्धी योजना' इत्यादी. या योजनांचा उद्देश महिलांना शिक्षणाच्या संधी उपलब्ध करून देणे आहे.

2. समाजातील बदल:

समाजाने महिलांच्या शिक्षणाकडे एक सकारात्मक दृष्टिकोनाने बघायला हवे. मुलींना शिक्षणाची संधी देणे हे समाजाच्या प्रगतीचे लक्षण आहे, याची जाणीव प्रत्येक कुटुंबाला करून देणे आवश्यक आहे.

3. गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाची उपलब्धता:

महिलांच्या सक्षमीकरणासाठी फक्त शिक्षण पुरेसे नाही तर गुणवत्तापूर्ण शिक्षणही आवश्यक आहे. महिलांना सर्जनशील, तांत्रिक आणि नेतृत्वगुणांचे शिक्षण देणे आवश्यक आहे.

निष्कर्ष:

शिक्षण क्षेत्रात महिलांच्या सक्षमीकरणासाठी अनेक संधी उपलब्ध आहेत, परंतु अद्याप अनेक अडथळेही आहेत. या अडथळ्यांवर मात करून महिलांना शिक्षणाच्या माध्यमातून अधिकाधिक सक्षम बनविण्याचे प्रयत्न केले पाहिजेत. शिक्षण हे महिलांच्या सक्षमीकरणासाठी सर्वात महत्त्वाचे साधन आहे, ज्याद्वारे केवळ महिलांच्याच नव्हे तर संपूर्ण समाजाच्या प्रगतीसाठी योगदान देता येईल.

संदर्भ:

- भारत सरकारचे महिला सक्षमीकरण धोरणे
- UNESCO महिला सक्षमीकरण अहवाल

- विविध शैक्षणिक आणि सामाजिक संशोधन लेख
- "Domestic Violence against Women in India: A Study" Kalpana Sharma, Asian Journal of Social Science, 2007

Research Hub International Journal

